

УДК 94:821.162.3

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.02.160>

Miroslav GEJDOŠ,

Doc.PhD.PaedDr.PhDr., žomberok, Slovensko

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-3024>

ADAM FRANTIŠEK KOLLÁR – PIENIER TEREZIÁNSKÉHO OSVIETENIA, REFORMÁTOR ŠKOL

Abstraktné. V tomto článku autor predstavuje významnú osobnosť Adama Františka Kollára, ktorý je jednou z najvýznamnejších osobností vedy v 18. storočí. Adam Franciszek Kollar je považovaný za jedného z priekopníkov tereziánskeho osvietenstva. Vynikol ako knihovník, historik, školský reformátor a etnológ. Nazývali ho „slovenským Sokratom“. Pozornosť pútajú aj jeho názory na humanitu a snaha o rovnaké práva pre všetkých Maďarov. Adam František Kollár bol jednou z najvýznamnejších slovenských osobností filozofického, pedagogického a spoločenského života 18. storočia. Prispel k rozvoju staroslovienskej historiografie, bol priekopníkom modernej slavistiky a vytvoril organizačné základy uhorskej vedy, ktoré mali vplyv aj na Slovensko.

Už počas svojho života bol považovaný za učenca známeho v celej Európe. Mal politický vplyv na politiku uhorského dvora. Kollár sa ujal majetkového sporu medzi Esterházyovcami a viedenským súdom a vyhral ho. Pri odhaľovaní koncepcie jeho osobnosti sme sa zamerali na historický vývoj problematiky, pričom sme použili priame, analytické a komparatívne metódy. Využili sme aj literárnohistorické a faktografické metódy.

V kontexte pedagogickej historiografie je potrebné spomenúť predovšetkým dobu, v ktorej Adam František Kollár žil, situáciu a jeho pedagogické názory, ktoré počas svojho života nachádzal a postupne rozvíjal. Preto sme sa v našej štúdii opierali o názory autorov, ktorí sa uvedenou témou zaoberali, najmä Eliáša, Hamadu, Tybenského, Wurtzbacha, o ich výskumy a prístupy k hľadaniu zmyslu existencie a života v 18. storočí. To umožnilo zamerať sa na vysvetlenie hlavných pedagogických a filozofických názorov, ktoré sú prítomné v dielach významného slovenského mysliteľa a reflektujú život Adama Františka Kollára.

Prínos jeho pedagogických prác spočíva v jeho progresívnych (na tú dobu) názoroch v oblasti výchovy a vzdelávania. Vo svojich prácach sa usiluje o zabezpečenie rovnosti vo výchove a o vyučovanie predmetov pre praktické potreby žiakov, ktoré vychádzajú z prostredia, v ktorom vyrastajú. Možno predpokladať, že A. F. Kollár ako znalec viacerých cudzích orientálnych jazykov sa bude snažiť

presadiť ich výučbu. Ale naopak, vo svojich prácach o vzdelávaní učiteľov zdôrazňuje vyučovanie materinského jazyka a znalosť iných jazykov by sa mala využívať len na zdokonaľovanie a zdokonaľovanie vlastnej reči.

Kľúčové slová: Adam František Kollár, osvietenstvo, história, filozofia, reformátor.

Miroslav GEJDOŠ,

Doc.PhD.PaedDr.hDr.,berok, Slovakia

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-3024>

ADAM FRANTIŠEK KOLLÁR – PIONEER OF TERESIAN ENLIGHTENMENT, SCHOOL REFORMER

Abstract. *In this article, the author introduces the important personality of Adam František Kollár, who is one of the most prominent personalities of science in the 18th century. Adam Franciszek Kollar is considered one of the pioneers of the Theresian Enlightenment. He excelled as a librarian, historian, school reformer and ethnologist. He was called the „Slovak Socrates“. His views on humanity and his striving for equal rights for all Hungarians also attract attention. Adam František Kollár was one of the most important Slovak personalities of the philosophical, pedagogical and social life of the 18th century. He contributed to the development of Old Slavic historiography, was a pioneer of modern Slavic studies and created the organizational foundations of Hungarian science, which also had an impact on Slovakia.*

Already during his lifetime he was considered a scholar known throughout Europe. He had a political influence on the policy of the Hungarian court. Kollár took up the property dispute between the Esterházy family and the Viennese court and won it.

In uncovering the conception of his personality, we have focused on the historical development of the issue, using direct, analytical and comparative methods. We also used literary-historical and factual methods. In the context of pedagogical historiography, it is necessary to mention, first of all, the time in which Adam František Kollár lived, the situation and his pedagogical views, which he found and gradually developed during his life. Therefore, in our study we have relied on the opinions of authors who dealt with the above mentioned topic, especially Elias, Hamada, Tybensky, Wurtzbach, on their researches and approaches to the search for the meaning of existence and life in the 18th century. This has made it possible to focus on explaining the main pedagogical and philosophical views present in the works of the eminent Slovak thinker and reflecting the life of Adam František Kollár.

The contribution of his pedagogical works lies in his progressive (for that time) views in the field of education and training. In his works, he strives to ensure equality in education and to teach subjects for the practical needs of pupils based

on the environment in which they grow up. It can be assumed that A. F. Kollár, as an expert in several foreign oriental languages, will try to promote their teaching. But, on the contrary, in his writings on teacher education he emphasizes the teaching of the mother tongue, and knowledge of other languages should be used only for the improvement and refinement of one's own language.

Key words: Adam František Kollár, enlightenment, history, philosophy, reformer.

Úvod. Život a pôsobenie osobnosti Adama Františka Kollára patrí do 18. storočia. Toto storočie je veľmi rušným a prelomovým obdobím v našich dejinách. Je to čas tureckého nebezpečenstva, čas protihabsburských povstaní ako aj útlaku poddaných. Neusporiadané pomery v štáte spôsobili úpadok kultúry. Dobová baroková spisba sa zaoberala prevažne riešením náboženských problémov a len veľmi pomaly si v nej našli miesto racionálnejšie prvky. V druhej polovici 18. storočia sa do popredia dostáva národnostná problematika. Jednotlivé národy si začínajú formovať kultúrne a politické ciele, ktorými sa snažia zabezpečiť svoju rovnoprávnosť. Osvietenský panovníci v snahe riešiť problémy monarchie pripravovali a uskutočňovali reformy. Dôležitú úlohu pri príprave reforiem zohrali poradcovia, medzi ktorých patril aj Adam František Kollár [Eliáš, 1968, s. 3-4].

Analýza najnovšieho výskumu, kde sa začalo riešenie problému. Analýza najnovšieho výskumu, kde sa riešenie problému začalo. V kontexte pedagogickej historiografie nie je možné nespomenúť na prvom mieste dobu, v ktorej žil, situáciu a jeho pedagogické názory, ktoré ho poznačili a ktoré počas svojho života postupne rozvíjal. Pretože chceme predstaviť názory autorov, ktorí sa zaoberali uvedenou témou, medzi nimi sú Eliáš, Hamada, Tibenský, Wurzbach, ich názory a prístup k hľadaniu zmyslu existencie a života v 18. storočí. Postupne sa zameriame na vysvetlenie základných pedagogických a filozofických názorov, ktoré sa objavujú v ich dielach a sú odrazom celého jeho života.

Ciele dokumentu. Metódy. V procese odhaľovania koncepcie osobností, ktoré ovplyvnili formovanie myslenia, sme sa zamerali na A. F. Kollára. Skúmali sme historický vývoj problematiky, použili sme priamu, analytickú a komparatívnu metódu. Následne literatúru a metódu historických faktov.

1. Exkurz zo života A. F. Kollára

Adam František Kollár sa narodil 17. apríla 1718 v Terchovej. Pochádzal zo starej sedliackej rodiny. Jeho otec bol Matej Kolárik a matka Regina rodená Myszlovská. Študoval na gymnáziu v Banskej Bystrici, neskôr v Banskej Štiavnici. V Trnave vstúpil do jezuitskej rehole. V rokoch 1740 – 1743 študoval vo Viedni, kde získal znalosti z filozofie a z klasických a orientálnych jazykov [Wurzbach, 1864]. Po skončení štúdií na filozofickej fakulte pôsobil ako profesor v Liptovskom Mikuláši, kde vyučoval latinčinu. Po roku sa opäť vrátil do Viedne, kde začal študovať teológiu. Štúdium však nedokončil a v roku 1748 vystúpil aj z rehole.

Jeho ďalšie životné pôsobenie ovplyvnil Gerhard van Swieten, ktorý bol osobným lekárom Márie Terézie aj panovníckej rodiny. Pôsobil tiež na poste prefekta Dvorskej knižnice. A. F. Kollár ho zaujal perfektnou znalosťou latinčiny ako aj znalosťou množstva cudzích jazykov. Okrem latinčiny ovládal nemčinu,

gréčtinu, turečtinu, perzštinu a hebrejčinu, korešpondenciu dostával v taliančine a francúzštine. Pravdepodobne ovládal aj maďarčinu a postupne všetky slovanské jazyky. Pod vplyvom G. v Swietena Kollár nastúpil do Dvorskej knižnice ako pisár [Tibenský, 1983, s. 16 – 18].

Svojej novej funkcie sa Kollár zhostil svedomito a zodpovedne a hneď prišiel so zlepšeniami. Nechal zviazať všetky knihy, zaviedol vymieňanie duplikátov medzi knižnicami a nakupoval množstvo kníh v orientálnych jazykoch. Podieľal aj na výchove nových archivárov a knihovníkov a okrem jazykov prednášal diplomáciu, dejiny a právo. A. F. Kollár sa stotožňoval s reformnými myšlienkami Márie Terézie. Vo svojich historicko-právnych štúdiách podporoval jej snahy o zdanenie šľachty a ochranu poddaných pred svojvôľou zemepánov. Po smrti Gerharda van Swietena v roku 1772 bol vymenovaný za riaditeľa ríšskej knižnice, ktorú viedol až do svojej smrti. V roku 1777 ho Mária Terézia povýšila do šľachtického stavu. A. F. Kollár zomrel vo Viedni 15. júla 1783 vo veku 65 rokov [Eliáš, 1968, s. 8 – 9].

2. Od teológie k Márii Terézii

Po pedagogickej praxi na jezuitskom gymnáziu v Liptovskom sv. Mikuláši sa vrátil do Viedne, aby pokračoval v štúdiu. Po skončení druhého ročníka teológie pred vysviackou sa nečakane rozhodol vystúpiť z rehole so súhlasom pápeža. Po skončení štúdií vynikal výnimočnými vedomosťami z filozofie, histórie a jazykov. Ovládal latinčinu, gréčtinu, nemčinu, maďarčinu, francúzštinu, taliančinu, a taktiež aj východné jazyky: hebrejčinu, turečtinu a perzštinu. V roku 1748 nastúpil ako skriptor – pisár do Dvorskej knižnice, v ktorej pôsobil až do svojej smrti. Vďaka svojmu vzdelaniu, nadaniu pre vedu, jazykovým znalostiam a najmä húževnatej pracovitosti rýchlo služobne postupoval. Krátko po svojom nástupe sa stal druhým, onedlho prvým kustódom knižnice, súčasne prednášal diplomáciu, dejiny, právo, gréčtinu poslucháčom medicíny a vychovával nových knihovníkov a archivárov. Po smrti Gerharda van Swietena bol Kollár vymenovaný za riaditeľa Dvorskej knižnice, ktorá v tom čase patrila k najvýznamnejším kultúrnym a vedeckým inštitúciám v habsburskej monarchii.

Už za svojho života bol považovaný za vedca známeho v celej Európe. Mal politický vplyv na uhorskú politiku dvora. Kollár sa ujal majetkovoprávneho sporu medzi Esterházióvcami a viedenským dvorom a vyhral ho.

V roku 1777 Mária Terézia obnovila Kollárovi za osobitné zásluhy šľachtictvo, ktoré mu prináležalo po predkoch z otcovej strany a darovala mu bývalý jezuitský majetok, dedinu Keresztény v Šopronskej stolici. Držala nad ním svoju ochrannú ruku proti šľachte a kléru, ktoré si Kollár svojimi dielami proti sebe popudil. Bola krstnou matkou jeho jedinej dcéry Márii Terézii [Adam František Kollár].

3. Pedagogická činnosť

Rozhodujúce postavenie pri výchove v Európe mala po stáročia cirkev. Školstvo bolo teda nie politickou, ale cirkevno-náboženskou záležitosťou. V polovici 18. storočia v habsburskej monarchii dochádza k zmene myslenia pod vplyvom osvietenstva a táto zmena sa prejavila aj v oblasti školstva [Tibenský, 1983, s.64].

A. F. Kollár sa popri vedeckej činnosti prejavil aj ako skúsený pedagóg. Jeho pedagogickú činnosť môžeme pozorovať predovšetkým v rokoch 1773–1777. Podieľal sa na reorganizácii školstva, na zriadení vedeckej akadémie, knižníc ako aj na reforme gymnázií. V roku 1774 bol vymenovaný za riaditeľa gymnázií v celej ríši. Podľa neho dôležitú úlohu pri vyučovaní zohrávala latinčina, ktorá nielen prehľbovala jazykové schopnosti žiakov, ale tiež podporovala ich logické uvažovanie. Na základe toho zostavil učebnice latinčiny, ktoré vyšli pod názvami: Uvedení v latinské reči, Etymologicum linguae, Tirocinium analyticum. Okrem toho vypracoval aj návrh, ktorý sa týkal výchovy stredoškolských profesorov: *Instructio privata pro Humaniorum literarum professoribus publicis in Regnis et Provinciis Austriacis*. Aj v ňom môžeme nájsť snahy o rovnaké práva pre všetky národnosti aj pre jednotlivcov. «...učiteľ nebude robiť nijaké výnimky, rovnako sa bude starať o chudobných a bohatých...» [Eliáš, 1968, s. 37 – 40] Jeho najvýznamnejším pedagogickým dielom je *Ratio educationis* z roku 1777. Ako je známe ide o reformu školstva v Uhorsku, na základe ktorej sa vytvorila jednotná školská sústava. Škola je charakterizovaná ako prostriedok výchovy, ktorý má slúžiť na rozvíjanie morálnych a rozumových vlastností a schopností ako aj sformovať cnotného a užitočného občana. Dôležitú úlohu v školskej oblasti zohrával štát, ktorého hlavnou prioritou bolo zabezpečiť rovnakú výchovu pri všetkých. V diele je veľmi jasne vyjadrená myšlienka jednoty školy a praktického života. Okrem toho tento pragmatický prístup vyniká aj toleranciou voči všetkým vierovyznaniam a národnostiam Uhorska [Kocka, 1987. s. 85].

4. Prínos diel pre pedagogiku

Prínos jeho pedagogických diel spočíva podľa mňa v pokrokových názoroch (na vtedajšiu dobu) v oblasti výchovy a vzdelávania. Ako je vyššie uvedené vo svojich dielach sa snaží o zabezpečenie rovnoprávnosti vo vzdelávaní a o vyučovanie predmetov pre praktické potreby žiakov, na základe prostredia v ktorom vyrastajú. Dalo by sa predpokladať, že A. F. Kollár ako znalec množstva cudzích orientálnych jazykov sa bude snažiť o presadenie ich výučby. Ale práve naopak v jeho dielach, týkajúcich sa výchovy učiteľov, kladie do popredia práve vyučovanie materinského jazyka a znalosť iných jazykov má slúžiť len na zdokonalenie a vycibrenie svojej reči. „Naši profesori okrem znalosti latinčiny a gréčtiny musia veľmi dobre ovládať svoj vlastný materinský jazyk, veď práve pri jeho zdokonaľovaní a cibrovaní treba vedieť po latinsky a grécky» [Tibenský, 1983, s. 68].

4.1 Prínos autora pre pedagogiku súčasnosti

Mnohostranne orientovaná osobnosť A. F. Kollára mala veľký vplyv na formovanie pedagogiky na Slovensku. Na základe svojich pokrokových osvietenských názorov patrí medzi najvýznamnejších slovenských pedagógov. Hoci pôsobil väčšinu života vo Viedni, vždy sa hrdo hlásil k slovenskému pôvodu a tým sa zaraďuje aj medzi národných buditeľov. Jeho prínos pre súčasnú pedagogiku môžeme vidieť práve v jeho pokrokových názoroch. Ako je vyššie uvedené, zdôrazňoval potrebu vyučovania materinského jazyka, čo je podľa môjho názoru stále aktuálne. V dnešnej modernej dobe sú samozrejme potrebné aj cudzie jazyky, napriek tomu

by sme nemali zabúdať ani podceňovať vyučovanie práve toho materinského, pomocou ktorého si formujeme aj naše národné povedomie. Jeho ďalší prínos možno vidieť v diele *Ratio educationis*. Pedagogické názory v spomenutom diele boli na 18. storočie odvážne a pragmatické. Už vo vtedajšej dobe existovalo však mnoho kritikov a neprajníkov, ktorí v ňom videli nedostatky, alebo dokonca spochybňovali autorstvo A. F. Kollára. Jeho prínos však vidím v tom, že malo pozitívny vplyv na vtedajšie Uhorské školstvo a vytvorilo tak základ z ktorého sa neskôr odvodzovali ďalšie pedagogické názory a reformy.

Celá jeho pedagogická činnosť je preniknutá láskou k človeku. Ovplyvnený osvietenskými myšlienkami vidí človeka ako jedinečnú ľudskú bytosť. A. F. Kollár tvrdí, že podstatou každého človeka je humanitas t.j. ľudskosť, ktorá je podľa neho charakterizovaná dôstojnosťou, umiernenosťou, uhladenosťou, kultivovanosťou a pod. V tomto duchu chápe výchovu ako výchovu k ľudskosti. „Učiteľ bude spojený zo všetkými rovnako, nebude robiť žiadne výnimky, rovnako sa bude starať o bohatých aj chudobných.“ V zmysle humanitas vymedzuje A. F. Kollár aj osobnosť učiteľa, ktorá má spájať filantropiu s padeiou. Uprednostňuje menej vzdelaného učiteľa, ktorý je k deťom láskavý a prístupný, pred síce vzdelaným učiteľom, ktorý je nevlúdny a mrzutý [Hamada, 1987, s. 53 - 54]. Aj v jeho pozitívnych názoroch na vnímanie človeka vidíme prínos pre súčasnú pedagogiku.

Najvýznamnejšiu časť vedeckej práce Kollára tvoria diela z oblasti histórie, práva, filológie, ale veľký význam majú tiež diela pedagogické, etnologické básnické a knihovnícke. Medzi najvýznamnejšie diela patrí Viedenská zbierka dokumentov všetkých čias (1761 – 1762), O pôvode a slátoom používaní zákonodárnej moci v cirkevných záležitostiach aspoštolských kráľov uhorských (1764), Učebný poriadok (*Ratio educationis*) (1777), Pôvaby dejín verejného práva uhorského kráľovstva (1783).

Vo svojich dielach a návrhoch požadoval zrušenie nevoľníctva, zdanenie šľachty a zavedenie náboženskej slobody. Kollár svojimi názormi ovplyvnil školské reformy Márie Terézie. Prejavil sa ako stúpenec osvietenského absolutizmu. Prispel k rozvoju staršej slovenskej historiografie. Založil štúdium slovanských dejín. Bol priekopníkom modernej slavistiky [Adam František Kollár].

Záver. Už počas svojho života bol považovaný za vedca známeho v celej Európe. Jeho meno sa objavovalo v biografických slovníkoch vedcov a učencov. Mal značný politický vplyv na uhorskú politiku dvora cez panovníčku Máriu Teréziu a Štátnu radu. Cisárovná Mária Terézia obnovila Kollárovi za osobitné zásluhy šľachtictvo, ktoré mu prináležalo po predkoch z otcovej strany a darovala mu bývalý jezuitský majetok, dedinu Keresztény v Šopronskej stolici. Držala nad ním svoju ochrannú ruku proti šľachte a cirkvi, ktoré si Kollár svojimi dielami znepriatelil. Bola krstnou matkou jeho jediného dieťaťa - dcéry, ktorú pomenoval na počesť cisárovnnej – Mária Terézia.

Na druhej strane, keď sa povie *Ratio educationis*, každý si predstaví osvietenskú panovníčku Máriu Teréziu a jej školskú reformu. Na základne toho si myslím, že Adam František Kollár je v slovenskom prostredí menej známy a práve preto som

si ho vybral ako osobnosť tejto práce. Po preštudovaní viacerých materiálov, či už z oblasti jeho života, alebo jeho mnohostrannej činnosti, si myslím, že A. F. Kollár je veľmi inšpiratívna postava, na ktorú by sa nemalo zabúdať. Zaujal ma predovšetkým svojou skromnosťou, vytrvalosťou a trpezlivosťou. Je pôsobivé, že pochádzal z chudobných dedinských pomerov a postupne sa vypracoval na poradcu panovníčky na cisárskom dvore vo Viedni. Napriek tomu, nikdy na svoj pôvod nezabudol a hrdo sa hlásil k slovenskému národu. Príťažlivé sú aj jeho názory na človeka a jeho snaha po rovnoprávnosti pre všetkých obyvateľov Uhorska. Adam František Kollár patrí medzi významné slovenského osobnosti filozoficko-pedagogicko-spoločenského života 18. storočia.

Literatúr

1. Adam František Kollár. URL: <http://www.tikzilina.eu/adam-frantisek-kollar/>
2. Eliáš M. Adam František Kollár: K 250. výročiu narodenia a 185. výročiu smrti. Martin: Matica slovenská, 1968. 55 s.
3. Hamada M. Filozoficko-pedagogický a kultúrny profil A. F. Kollára. *Hamada M., Novacká M. K dejinám školstva, vzdelanosti a kultúry v dobe osvietenskej: Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií, 1987. S. 38–67.
4. Kocka J. Školský systém v Ratiu educationis z roku 1777. *Hamada M., Novacká M. K dejinám školstva, vzdelanosti a kultúry v dobe osvietenskej: Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií, 1987. S. 85–97.
5. Tibenský J. Slovenský Sokrates: Adam František Kollár. Bratislava: Tatran, 1983. 143 s.
6. Wurzbach C. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Osterreich. Wien, 1864. Bund 12.

References

1. Adam František Kollár [Adam František Kollár]. URL: <http://www.tikzilina.eu/adam-frantisek-kollar/> (in Slovak)
2. Eliáš M. Adam František Kollár [Adam František Kollár]: K 250. výročiu narodenia a 185. výročiu smrti. Martin: Matica slovenská, 1968. 55 s. (in Slovak)
3. Hamada M. Filozoficko-pedagogický a kultúrny profil A. F. Kollára [Philosophical-pedagogical and cultural profile of A.F. Kollár]. *Hamada M., Novacká M. K dejinám školstva, vzdelanosti a kultúry v dobe osvietenskej: Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií, 1987. S. 38–67. (in Slovak)
4. Kocka J. Školský systém v Ratiu educationis z roku 1777 [The school system in Ratius educationis from 1777]. *Hamada M., Novacká M. K dejinám*

- školstva, vzdelanosti a kultúry v dobe osvietenskej: Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií, 1987. S. 85–97. (in Slovak)
5. Tibenský J. Slovenský Sokrates: Adam František Kollár [Slovak Socrates: Adam František Kollár]. Bratislava: Tatran, 1983. 143 s. (in Slovak)
  6. Wurzbach C. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich [Biographical Encyclopedia of the Austrian Empire]. Wien, 1864. Bund 12. (in German)